

В. В. ЛОБОДА
ПРО ПАРАЛЕЛЬНІ ГЕОГРАФІЧНІ НАЗВИ

Нерідко трапляються випадки, коли якийсь географічний об'єкт має не одну назву, а дві і більше. У багатьох, очевидно, виникає цілком закономірне питання: чим пояснити співіснування різних назв для того самого населеного пункту, річки, озера тощо. Навіть такі великі географічні об'єкти, як країни, можуть у різних мовах називатися по-різному. Так, *Угорщина* (укр.) ще називається: *Венгрия* (рос), *Унгария* (молд.), *Węgry* (польськ.), *Macaristan* (тур.), *Mađarska* (серб.-хорв.), *Mad'arsko* і *Uhorsko* (слов.). Ще більше назв знає *Німеччина* (укр.): *Germania* (лат.), *Германия* (рос), *Жермания* (молд.), *Немачка* (серб.-хорв.), *Nemecko* (слов.), *Niemcy* (польськ.), *Vokietija* (лит.), *Allemagne* (фр.), *Almanya* (тур.), *Saksa* (фін.), *Lemsistan* (курд.) і под.

В одних випадках розмовні назви країни звучать подібно (пор., напр., *Румунія* (укр.), *Румыния* (рос), *Rumunsko* (слов. і чеськ.), *Румунија* (серб.-хорв.), *Румъния* (болг.), *Rumunia* (польськ.), *Romanya* (тур.), *Ромыния* (молд.); *Іспанія* (укр.), *Испания* (рос), *Спания* (молд.), *Hiszpania* (польськ.), *Spanylsko* (чеськ., слов.), *Шпанија* (серб.-хорв.), в інших — у звуковому оформленні назв немає нічого спільного (крім наведених вище, пор. також: *Італія* (укр.), *Taliansko* (слов.), *Włochy* (польськ.); *Шотландія* (укр.), *Шотландия* (рос), *Szkocja* (польськ.), *Шкотска* (серб.-хорв.), *Iskocya* (тур.), *Škótsko* (слов.); *Австрія* (укр.), *Austria* (пізньолат. з д.-нім. *Ostarrichi*), *Austria* (польськ.), *Аустрија* (серб.-хорв.), *Avusturya* (тур.), *Rakousko* (слов., чеськ.); *Нідерланди* (укр.), *Цэриле-де-жос* (молд.), *Nizozemsko* (слов.).

Така різноманітність назв великих географічних об'єктів здебільшого зумовлена різномовністю племен, що називали ці об'єкти. Найбільше значення в такому ряду має самоназва, яка, будучи поширеною і в інших мовах, набуває в них нового фонетичного оформлення (у відповідності з фонетичними і словотворчо-морфологічними можливостями мови). Для наведених раніше груп назв самоназвами є *Magyar* (*Magyarország*) — Угорщина, *Deutschland* — (Німеччина), *Romania* — (Румунія), *Españul* (*Estado Español*) — Іспанія, *Italia* — (Італія), *Scotland* — (Шотландія), *Österreich* — (Австрія), *Nederland* — (Нідерланди).

Усі інші назви є або іншомовними варіантами, або ж вторинними назвами, що протиставляються самоназві.

Самоназви разом зі своїми варіантами і вторинні назви властиві також великим містам та іншим географічним об'єктам, що функціонують у міжнародних масштабах, напр.: фр. *Seine*, укр. *Сена*, тур. *Sen*, польськ. *Sekwana*; *Гаага* (укр., рос), *Хага* (молд.), *Haga* (польськ.), *Хаг* (серб.-хорв.), *Haag* (слов.), *Lahey* (тур.) — самоназва *s'Gravenhage*, рідше *Den Haag*; Брюссель (укр., рос), *Брюксел* (болг.), *Брисел* (серб.-хорв.), *Bruksela* (польськ.), *Бруксел* (молд.), *Brüksel* (тур.) — самоназва *Brussel* (флам.), *Bruxelles* (фр.) і т. ін.

У межах одного мовного середовища географічні об'єкти також можуть бути багатоіменними. Багатоіменність здебільшого властива невеликим географічним об'єктам (села, річечкам, озерам, ставкам тощо).

Розгляньмо багатоіменність населених пунктів. Але перед цим необхідно зробити кілька загальних застережень.

По-перше, багатоіменність пов'язується із співіснуванням паралельних назв як у жителів самого цього населеного пункту, так і в їхніх сусідів. Так, село *Новоукраїнку* (Чк) частина старожилів та жителі сусідніх сіл (Лукашівки, Лихоліт, Кавраю) називають *Павленковим хутором*. Тут офіційну і неофіційну назву розмежувати легко. Встановити ж більш поширену назву, що використовується у повсякденному вжитку, очевидно, нелегко.

Паралельні назви у сфері їх використання виступають топонімічними синонімами. Крім того, паралельні назви «оброstaють» нерідко варіантними найменуваннями. Варіантність називання створюється в результаті найрізноманітніших пристосувань вимови чи оформлення офіційної назви. Це здебільшого трапляється при адаптації іншомовного слова-назви (*Козе* → *Коза*, *Карлсруе* → *Калістратове*, *Пасекове* → *Пасіка*, *Денигофовка* → *Денихівка*, *Кантакузенівка* → *Кантакузівка* і под.), при створенні морфолого-словотворчої

моделі (*Мала Врадіївка* → *Врадієвочка*, *Нове Село* → *Новосілка* чи *Новоселівка*, *Михайлівське* → *Михайлівка*) тощо. Таким чином, один населений пункт може мати кілька подібних звуковим складом чи однокорених назв, які функціонують одночасно і використовуються всіма мешканцями поселення (*Іванівка*, *Іванівське*, *Іванове*; *Покровка*, *Покрова*, *Покровське* тощо).

Паралельні назви, на відміну від варіантних, утворюються на певних етапах функціонування першоназви, що співвідноситься з самоназвою. Отже, вони виникають здебільшого неодноразово й різними шляхами.

По-друге, багатоіменність населених пунктів суперечить вимогам офіційного ойконімотворення і ойконімофункціонування: практика адміністративно-територіальних поділів, робота пошти, телеграфу та інших організацій потребує забезпечення співвіднесеності «назва — певний населений пункт», «населений пункт — конкретна назва». Саме тому протягом останніх десятиріч ведеться велика робота щодо закріплення офіційних назв за населеними пунктами та уникнення повторів однієї назви для кількох поселень у межах однієї сільради чи району.

По-третє, багатоіменність населених пунктів — характерна риса стихійного функціонування ойконімів в розмовно-побутовому мовленні.

Виходячи з двох останніх зауважень, можна зробити висновок: паралельні назви (в певній мірі також і варіантні найменування) — це факт розмовно-побутового мовлення, явище здебільшого архаїчне і зумовлене причинами архаїчними, таке, що суперечить вимогам використання географічних назв у сучасних умовах суспільного життя. Такі назви слід вилучати з ужитку, оскільки наявність їх створює неабиякі труднощі в роботі організацій і служб.

Виникнення різних назв населених пунктів зумовлювалося причинами, серед яких чільне місце посідають мотиви найменування, перейменування поселення, зв'язок з назвами інших географічних об'єктів, мовне середовище, в якому функціонувала назва, а отже, мовна приналежність топоніма тощо.

У низці паралельних назв окремі найменування могли виникати неодноразово, а тому можна виділити кілька шарів таких найменувань:

1. Паралельні назви, що з'являлися одночасно при залюдненні поселення і в результаті його першонайменування за різними мотивами називання чи за різною реалізацією одного мотиву називання.

Такі назви були властиві періоду хаотичного називання. Так, наприклад, село *Дмитрівка* (Мк) мало ще назви *Степанівка*, *Вінтулове* (усі три назви одного джерела: поселення і землі належали Дмитрові Степановичу Вінтулову). З цих трьох назв вживаються досі дві: *Дмитрівка* (офіційна) і *Вінтулове* (неофіційна). Інші приклади цього ж типу: *Анатоліївка*, *Коблівка*; *Андріївка*, *Зоринівка*; *Дмитрівка*, *Білівка* і под.

У цей період поселення могли називати за кількома мотивами водночас: *Катеринополь* (від імені) і *Калниболотське* (від назви річечки), *Трудолюбівка* (абстрактна назва), *Лихойди* (прізвище землевласника), *Тернова Балка* (від назви іншого географічного об'єкта), *Пицанського* (від прізвища землевласника) тощо.

Кількість назв могла збільшуватися у зв'язку із зміною власника: *Бутовська*, *Кам'янка*, *Карачунова*; *Вікторитат*, *Маркове*, *Кагарлик*, *Андрусове*.

Пізніше у таких випадках перемогла і стала офіційною одна з назв, а інші певний час функціонували як неофіційні. При цьому офіційною не завжди робиться найперша назва, тому першоназву треба шукати нерідко серед назв неофіційних. Часом офіційна й неофіційна назви змінюють одна одну в процесі перейменувань, напр.: *Інгулка*, *Богданівка* (Мк) → *Богданівка* → *Інгулка* → *Богданівка*. Крім того, дві з давніх назв можуть використовуватися як композити нової назви: *Андріївка*, *Зоринівка* (від Андрій Зорин) → *Андрієво-Зорине*; *Дмитрівка*, *Білівка* → *Дмитро-Білівка*.

2. Паралельні назви, що з'являються після офіційних перейменувань. Стара назва, якщо вона з певних причин не одіозна, не зникає безслідно: вона залишається неофіційною і

побуває ще дуже довго. В одних випадках ця назва стає паралельною, в інших — використовується у відтопонімічних утвореннях. Наприклад, село зветься *Григорівка* (Чк), а жителі в ній частіше називаються *кононівцями*, жителів села *Висунська* (Мк) звать *батурянами*, жителів *Кам'яно-Костуватої* (Мк) *калінівцями* і под.

3. Паралельні назви, що виникають шляхом перенесення на назву поселення (адміністративно-територіальну одиницю) найменування колгоспу, радгоспу чи іншої господарсько-виробничої одиниці. Як показують дані суцільного анкетування, такий тип ойконімотворення був продуктивним у кінці двадцятих-тридцятих років та в останнє десятиріччя.

Нові назви здебільшого використовуються як неофіційні паралельно з офіційними: *Ляцівка* (Чк) — «*Росія*» (назва колгоспу), *Новоселівка* (Дн) — *Ленінське*. Однак дуже часто вони закріплюються в ролі назв офіційних: *с Зелений Берег* (Мк) — *радгосп «Агрономія»* → *с Агрономія (Зелений Берег)*.

Використання паралельних назв в офіційному спілкуванні, без сумніву, не бажане, і тому неофіційні назви сучасними довідниками адміністративно-територіальних поділів не реєструються. Постає необхідність всебічного збирання і вивчення всіх паралельних і варіантних назв, оскільки нерідко тільки ці найменування дозволяють визначити першоназву поселення і всі перехідні етапи в процесі встановлення сучасної назви. Крім того, знання всіх паралельних назв є ключем для читання давніх карт і розуміння стародруків.

Список скорочень

Дн — Дніпропетровська область

Мк — Миколаївська

Чк — Черкаська